

Iz bliske prošlosti hrvatskoga jezika

O HRVATSKIM VUKOVCIAMA

Antun Barac

Članak je objavljen u Vjesniku 8. rujna 1947. Prenosimo ga u izvornom obliku, bez pravopisnih ili jezičnih preinaka.

U kulturnim odnosima između Hrvata i Srba mogla se u prošlosti također čuti tvrdnja da su Hrvati, u doba preporoda, književni jezik uzeli od Srba, upravo od Vuka Stefanovića Karadžića. Sa strane pak nekih hrvatskih pisaca zamjeralo se hrvatskim gramatičarima, poimence Maretiću, što gramatike hrvatskoga književnoga jezika izrađuju na osnovu djela Srbina Karadžića i Đure Daničića.

Prva od tih tvrdnja može se lako oboriti povijesnim podacima o razvitku hrvatskoga književnoga jezika od ilirizma dalje. Tvorci hrvatskoga književnoga jezika, Ilici, nisu prihvatili štokavštinu kao književni jezik iz djela Vuka Stefanovića Karadžića, nego kao sastavni dio cjelokupne književne baštine iz starije, dubrovačke književnosti. Štokavštinom piše Drašković već g. 1832. svoju „Disertaciju”. Štokavštinom je napisan niz sastavaka već u prvim brojevima „Danice”. Svi mladi Ilirci, koji su g. 1835. i 1836. tek ulazili u književnost, a nisu bili podrijetlom štokavci, stali su pisati štokavskim narječjem ne stoga, što bi ga naučili od Vuka, nego zato, što su držali, da tako nastavljaju starije hrvatske književne tradicije. Mažuranić je još pod stare dane govorio o hrvatskom književnom jeziku kao o jeziku bogatu i staru.

„On ocijeni – veli o njemu sin mu Vladimir – da mi Hrvati, star narod u književnosti, takav jezik imamo.”

Demeter je u „Danici” g. 1843. napisao opširna razmatranja o svojstvima, što ih mora imati svaki književni jezik, i tu se niti jednom riječju ne poziva na Vuka, nego sve svoje poglede izgrađuje na materijalu iz dubrovačkih pisaca.

Koliko su god hrvatski Ilirci djela tadanjih srpskih književnika, pa i Vukova, kupovali i čitali kao djela vlastitoga naroda, opet udara u oči, da urednici „Danice” preštapavaju iz Vukovih djela razmjerno malo. Pa ni to nisu činili u počecima obnovljenoga hrvatskoga književnoga života, nego nešto kasnije, kad je štokavština u hrvatskoj književnosti već bila utvrđena.

Sve je to uostalom razumljivo prema tadanjim prilikama. Od godine 1832. kad je izišla Draškovićeva „Disertacija”, pa sve do godine 1847., Vuk je u Srba bio junčan no osamljen borac, na koga su navaljivali i školovani ljudi, i visoka crkvena

hijerarhija, a i vlast u Srbiji. Hrvatski su ga pisci poznavali i cijenili, no nisu ni pomišljali na to, da kao javan svoj autoritet uzdignu ime čovjeka, kojega ni sami njegovi sunarodnjaci ne priznaju. O tome, da bi oni već tada preuzeli njegov jezik, nije bilo ni govora. Uostalom, površan pogled na njihov jezik pokazuje, da je to nešto prilično drugo nego ono, što nalazimo u Vuka.

O tome su bili na čistu i Srbi. Stanko Vraz je o problemima srpskoga književnoga jezika pisao četrdesetih godina upravo u jednom srpskom časopisu, „Letopisu Matice srpske”, preporučujući Srbima, kakvim putem treba da idu, ako hoće da se riješe jezičnoga kaosa. Njegove su misli: Književni se jezik stvara i izgrađuje ili tako, da se pisci povode za stvaraocima prvoga reda, koji se snagom svoje ličnosti narinu svome vremenu. Gdje pak nema takvih ličnosti, treba da se u tim pitanjima slože glave drugoga i trećega reda. Kod Hrvata, prema Vrazovim riječima, nije bilo stvaralaca prvoga reda, ali su se glave drugoga i trećega reda složile, te brzo i lako riješile pitanje jezika. Isti put, prema Vrazovim riječima, preostaje i Srbima. Ni oni nemaju pisaca prvoga reda, no zato neka slijede primjer Hrvata.

Dva zaključka daju se izvesti iz Vrazovih riječi: prvo, da su se s njegovim mišljenjem o odnosu hrvatskoga književnoga jezika prema srpskome slagali i Srbi, kad su takvi izvodi mogli biti objavljeni u srpskom časopisu: drugo, da ni Srbi tada još nisu Vuka držali nekim izuzetnim čovjekom, koga bi morali slijediti.

Da je o hrvatskom književnom jeziku tako nekako morao misliti i sam Vuk, može se zaključiti iz činjenice, što je g. 1851. sudjelovao na književnom dogovoru u Beču, na kome se istom stalo raditi na tome, da se provede potpuno jedinstvo književnoga jezika između Hrvata i Srba – u bratskom dogovoru i razumijevanju, a ne silom autoriteta.

Ali je taj književni dogovor, uza sve njegovo političko značenje, s obzirom na jezik imao malo efekta baš među Hrvatima. Dok se u srpskoj književnosti u pedesetim godinama sve više nametao Vukov ugled – protiv volje političkih i kulturnih mogućnika – u Hrvatskoj su baš u to doba prilike u jeziku postajale sve nesređenijima. Postavljajući sebi različite uzore – stare Dubrovčane, narodnu pjesmu, narodne pripovijetke – hrvatski pisci, rodом iz različitih krajeva, nisu bili složni ni u pitanju oblika, ni u pitanjima sintakse. Upravo u vrijeme, kad je u naš kulturni život trebalo unositi mira, da se bar na tome području odvrnemo pritisku Nijemaca, učestale su uporne i žučljive pravopisne i jezične borbe, u kojima su se kidala prijateljstva, pa gotovo i uništavale egzistencije. Hrvatski književnik, koji nije od kuće ponio u život jače osjećanje jezika, nije znao, čega da se drži, jer ni službeni učitelji jezika nisu bili na čistu s brojem padeža, njihovim nastavnicima i poretkom riječi. K tome je došao utjecaj njemačke i talijanske književne kulture, koje su prevladavale u hrvatskim krajevima. Isto tako je za jezičnu sigurnost školovanih Hrvata bio odlučan utjecaj latinskoga, koji je u njima rušio dublje osjećanje za konstrukciju vlastitoga

jezika. Sve je to dovodilo do posljedica, da su i najistaknutiji hrvatski intelektualci pisali nesigurno.

Takvo se stanje produživalo u sedamdesete, pa čak i u osamdesete godine. Još potkraj sedamdesetih godina ustajao je Šenoa – koji je inače u porukama uredništva davao i jezične savjete – protiv dužih nastavaka u nekim padežima plurala („građanima” u dativu, lokativu i instrumentalu) braneći stare oblike (građanom, građanih, građani), iako je živi jezik išao protivnim putem.

Još g. 1881. izdao je Franjo Marković knjigu pjesama, u kojoj ima ovakvih stihova:

*Svud trsjem zričak zričku se oziva,
Grozd crn i bijel već zrio poviriva
Osuta iz lišća u naponu oba.
Sve gorice se sad osule braći.
Svud bijele svite izmed ložđa vire,
Drug s drugom jušće, grožđe u
berbi tlači.*

Oblici „poviriva, braći”, kovanica „ložđa”, upotreba glagola „tlačiti” u smislu „gnječiti” dokazuju, kako ni Marković još nije bio potpuno na čistu s jezikom.

Kodifikatorima hrvatskoga književnoga jezika preostalo je dvoje: ili da kao model uzmu djela nekoga hrvatskoga pisca, koji u narodu ima velik autoritet i koji ujedno zna dobro jezik, ili da o oblicima i sintaksi odlučuju po svojoj volji, uzimajući jedno od ovoga, a drugo od onoga književnika. Ono prvo nije bilo moguće, jer takvog pisca nije bilo. Ono drugo pokazalo je dovoljno ploda nakon jezičnih nastojanja Adolfa Vebera Tkalčevića i Frana Kurelca.

Tomislav Maretić, najizrazitiji hrvatski lingvist, osjećao je vrlo dobro sve te teškoće, te je za podlogu svoje velike „Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga jezika” (1899.) uzeo Vukova djela. U predgovoru iznosi razloge, zašto je to učinio:

„Ako sam htio da ova gramatika bude onakva, kakva treba, morao sam građu za nju uzimati iz djela pisanih najboljim književnim jezikom. Svi ljudi, koji o toj stvari mogu pravo suditi, slažu se u tome, da je Vuk Stefanović Karadžić do danas prvi naš pisac, što se tiče pravilna i dobra jezika... Budući da o Vuku i ja ovo mislim, za to je trebalo, da iz njegovih djela saberem što potpuniju građu za ovu moju knjigu... Napokon sam upotrebio narodne umotvorine, što ih je na svijet izdao Vuk poznatom svojom vještinom.”

Maretić je postupao logički. Polazeći sa stajališta da su hrvatski i srpski jezik jedno isto, on je za svoju gramatiku uzeo taj jezik u onom obliku, u kome ga je držao najpravilnijim. A Vuk je Stefanović Karadžić od svih hrvatskih i srpskih književnika XIX. stoljeća pisao najizgrađenijim i najnarodnijim jezikom. On je upotrebljavao najraznovrsnije oblike toga jezika, osjećao je važnost i snagu njegove riječi i ujedno je, kao nitko, pisao njegovim ritmom, ne povodeći se za sintaktičkim kalupima stranih živih ili mrtvih jezika. U njegovu je književnom radu jezik pro-

govorio punom svojom silom: u svojoj snazi i krepčini, u prelivima svojih kratkoća i dužina, u ljepoti i nijansiranosti svoga ritma.

Maretić nije postupao sasvim naučno. Zbog potpunosti je možda trebao da u svoju gramatiku uzme građu i od nekih hrvatskih pisaca, o kojima je mogao znati, da pišu dobrim narodnim jezikom, iako im jezik u cjelini nije bio onako logički izgrađen kao Vukov jezik. U predgovoru se opravdava tvrdnjom, da bi u tom slučaju njegova knjiga bila postala preglomaznom. Da je radio drukčije, njegovo bi djelo dobilo na naučnosti, ali se s pravom može pitati, da li bi onda njegova praktična vrijednost bila onakva, kakva je doista postala. Ograničivši se na određen broj jezičnih pojava, što ih je našao u Vuka, Maretić je mogao postaviti i norme, kojih se onda trebalo držati. Kad bi u pravilima, što ih je postavio, ostavio više slobode, opet bi u jeziku ostao kaos, kakav je bio i prije. Zato je njegov postupak bio dobar.

Kao i svakoj struji u nauci, i hrvatskima se vukovcima – Maretićevim nastavljačima – može koješta primijetiti. Ali je činjenica, da su hrvatski književnici, kao i hrvatski školovani ljudi, počeli dobro pisati istom nakon Maretićevih gramatika. Istom tada postao je njihov hrvatski jezik doista hrvatskim – po svojem sklopu, sintaksi, oblicima, ritmu. Kraj toga im ništa nije smetalo, da u granicama određenih pravila u svoj jezik unose i lične i narodne crte. Svaki pokušaj, da se – nesvjesno ili svjesno – skrene s toga puta, dovodi do tvorevina, koje ne možemo osjećati svojima, jer nisu plod našega života, nego mrtve konstrukcije ili budalaštine.

Maretić je i sam, u toku svoje dalje naučne i književne djelatnosti, dobro osjetio, kako se živi književni jezik razvija, pa da mu se ne smiju odrediti ograde, koje bi imale vrijediti za sva vremena. Hrvatski je književni jezik prerastao okvire, što mu ih je udario on kao najsvjesniji i najuporniji hrvatski vukovac. Ali osnovni pravac, što ga je dao hrvatskome književnom jeziku, ostaje.

Sažetak

Antun Barac, pok. sveučilišni profesor, Zagreb
UDK 811.163.42-26(091), stručni članak,
Prihvaćen za tisak 3. rujna 2004.

About Croatian Followers of Vuk Karadžić

The 100th anniversary of Karadžić's actual victory in Serbia was also marked in Croatia. On that occasion, Professor Antun Barac wrote the article "About Croatian Followers of Vuk Karadžić" in which he clearly refutes the thesis that the Croats have taken their language from the Serbs. In spite of the closeness of the Croatian and Serbian standard languages, Professor Barac, nevertheless, freely speaks about the standard Croatian language, which suggests that there was relative language freedom at that time of communist dictatorship.